

Recensions bibliogràfiques

Aclariments de M. Crusafont a la rectificació del Gabinet Numismàtic de Catalunya sobre la visita d'un professor alemany (Vid. Acta 15, pàg. 287).

Nosaltres atenguerem el professor alemany alludit el primer i tercer dia de la seva estada a Barcelona. En la segona ocasió portava ja tres dies d'anades al Gabinet i no havia vist encara cap peça. Podem assegurar que no estava pas content. Aquesta és la impressió que recollirem en el nostre comentari. No tornarem a veure al professor i per tant ignoravem que en el quart i cinquè dia, constància germànica la seva, havia pogut finalment veure 35 medalles. La nostra afirmació es devia doncs a una manca d'informació. Afegirem que disposem també d'una carta d'agraïment amb termes gairebé idèntics i del llibre obsequi. No confonguem l'educació amb l'entusiasme. D'altra banda potser cal assenyalar que nosaltres no teniem cap obligació d'adreçar-lo a col·leccions del tema que li interessava i el Gabinet sí. Ho ferem per amistat i per compensar en el que fos possible el que creiem fracàs total al Gabinet. Intentarem, en una paraula, que s'endugués una imatge un xic més positiva del nostre país.

Pel que fa a la «normalitat» amb que el Gabinet aten sempre tothom, ens limitarem a transcriure un paràgraf de *Los reales de a cinco* de J. Pellicer: «Las dificultades con que hemos tropezado para el examen y obtención de fotografías de las piezas que figuran en el Gabinete Numismático de Cataluña del Exmo. Ayuntamiento de Barcelona, sin duda debidas a la carencia de suficiente personal facultativo, nos ha obligado, a nuestro pesar, a prescindir de este importante material.» Amb cinc persones de plantilla i nombre de visitants insignificant o nul (vid. Llibre Blanc dels Museus) es fàcil de veure que la manca de «personal facultativo» no era més que una elegant evasiva.

M. CRUSAFONT I SABATER

Contesta a la rectificació de Marta Campo.

Marta Campo, a *Acta Numismàtica* 15, exposà una sèrie de rectificacions a la nostra recensió (publicada a *Acta Numismática*, 14) sobre la «Secció de Numismàtica» de la *Guia Catàleg de l'Institut Municipal de Història*, Barcelona 1983.

És realment sorprenent que una autora que signa de forma conjunta i col·legiadament un treball, com ho fa en aquest cas M. Campo, el qual presenta problemes de realització i de criteris tan evidents com són: el fet d'incloure dins

les sèries peninsulars a Sicília i no a Castella, com també considerar el taller reial de Perpinyà entre les sèries locals, o bé situar un mateix regnat ara a l'Edat Mitjana ara a l'Edat Moderna, entre molts més que ja analitzarem detingudament, s'entretengui, en la seva resposta, a fer una sèrie de matitzacions que no expliquen, desmenteixen o corregeixen cap de les nostres objeccions tècniques.

No tenim, però, cap inconvenient per a contestar les esmentades precisions de Marta Campo.

1. La responsabilitat final d'un treball realitzat per un equip de tècnics (superiors, mitjos o encara de nivells més inferiors) recau sobretot en els tècnics superiors.
2. M. Campo no pot pas intentar de sustreure's responsabilitats, tot assenyalant que tan sols realitzà una part de la feina, ja que apareix signant el treball de forma conjunta i col·legiada, sense cap altra indicació al respecte.
3. Un inventari de material numismàtic exigeix una referència bibliogràfica. En negar-ho específicament l'autora no tan sols comet un error, sinó que entra en contradicció amb els criteris aplicats en un altra treball que signa (Vid. Numisma, 180-185, 1983, pp. 145 i ss.). Tampoc sembla vàlid al·legar en el seu descàrrec que la referència bibliogràfica no li fou exigida. Tot professional especialitzat en un tema ha de conèixer i aplicar la forma correcta de treballar en el seu camp.
4. La pràctica inutilitat de la relació és certa si hom no pot identificar amb exactitud les monedes que el componen.
5. Ignoravem que la Generalitat de Catalunya hagués demanat en alguna ocasió el concurs del Gabinet Numismàtic de Catalunya.

VARIA

COIN HOARDS. Volume VII, The Royal Numismatic Society, London 1985.

Amb aquest nou volum, que segueix al VI que fou publicat l'any 1981, s'introdueixen canvis en el concepte d'aquesta sèrie, en incloure's treballs sobre tresors, resultant interessant aquesta nova orientació.

En aquest volum són inventariats 736 tresors o troballes, 17 són espanyols i 6 portuguesos. Dels treballs publicats assenyalarem els de A. E. M. Johnston, «Report of a discussion on south italian chronology», i el de A. Brunett, «Aesillas: two new hoards».

Una abundant il·lustració acompanya algun dels tresors publicats.

L. V.

III CONGRESO NACIONAL DE NUMISMÁTICA. Actas. Sintra (Portugal), Lisboa. 1985.
Tema: A moeda portuguesa no mundo (1415-1835). 634 pp. amb il·lustracions.

Amb vint-i-tres comunicacions dins el tema i nou de tema lliure, amb una nodrida participació estrangera i un nivell tècnic generalment molt bó, els congressos portuguesos han fet un important salt qualitatiu i es situen a primera línia internacional.

Cal afegir-hi, encara una nodrida participació. unes actives sessions de discussió i comentari de les aportacions i una organització excellent, amb unes atencions als congressistes convidats a una distancia abismal del que es sol fer a casa nostra.

La representació catalana fou portada per A. M. Balaguer, L. Villaronga, J. Pellicer i M. Crusafont.

Transcrivim algunes de les conclusions del congrés, pel seu interès (traduïm):

2. Es particularment notable que, sens deixar els estudis de tipus clàssic s'hagin iniciat nous mètodes d'investigació que permeten quantificar els fenòmens monetaris, la qual cosa es, sens dubte, molt important per al progrés dels coneixements històrics.
5. Com a factor indubtablement negatiu hem d'assenyalar la completa absència dels representants de les Universitats portugueses, la qual cosa ens torna a demostrar la manca d'interès d'aquestes institucions per una ciència que haurien de desenvolupar i incentivar.
6. Es, contràriament, un factor positiu molt digne de tenir present la col·laboració presentada a aquest III Congrés per les entitats següents: Municipis de Lisboa i de Sintra, amb especial menció per aquest darrer, Banco de Portugal, Impresa Nacional-Casa da Moeda... etc. (segueixen altres institucions bancàries i també la Fundació Gulbenkian i la Direcció General de Turisme).

M. C. S.

V CONGRESO NACIONAL DE NUMISMÁTICA, SEVILLA, 1982, COMUNICACIONES, *Numisma*, 180-185, 1983.

S'acaba de publicar (març 1986) el segon volum de les comunicacions presentades al V Congrés Nacional de Numismàtica de Sevilla, de 1982, com a extret de la revista *Numisma*, 180-185, any 1983, amb el següent contingut:

- Volk, T. R.; Campo, M. y Tarradell-Font, N.: Tesoros monetarios de Hispania antigua: proyecto para un banco de datos e inventario.
- Richard, Jean-Claude: Imitations de monnaies hispaniques en Gaule.
- Beltrán, A. y Medrano, M.: Sobre una moneda de tipos «saguntinos», procedente de las excavaciones de Contrebia Belaisca (Botorríta, Zaragoza).
- Lillo Carpio, Pedro: Dos tipos de bronce inéditos aparecidos en Murcia.
- Andérica Frías, José Ramón: Hallazgos numismáticos en la villa romana de «La Fuente del Sol» (Alhaurín el Grande, Málaga).
- Mora Serrano, Bartolomé y Beltrán Fortes, José: Hallazgos numismáticos en Marbella (Málaga).
- Depeyrot, Georges: L'or et la société du Bas Empire (IVe-Ve siècles).
- Rodríguez Oliva, Pedro: Noticias numismáticas de la Andalucía mediterránea (I).
- Bost, Jean-Pierre; Campo, Marta y Gurt, Josep M.: Hallazgos de aurei y solidi en la Península Ibérica: introducción a su circulación en época imperial.
- Gurt, Josep Maria y Pellicer, Josep: Pesales antiguos del «Museu de l'Orient Bíblic» de la Abadía de Montserrat.
- Pérez Arrondo, Carlos L.: Monedas medievales en el yacimiento de Monte Cantabria (Logroño, La Rioja).
- Crusafont i Sabater, M.: Tesorillo de dineros ANFVS REX/TOLLETA procedente de Córdoba.
- Balaguer, Anna M.: Las monedas medievales castellanas del Gabinete Numismático de Cataluña: la dobla.
- Pérez Sindreu, Francisco de Paula: Informe sobre cuatro monedas de «blancas» de Enrique III.
- García-Bellido, María Paz: Moldes procedentes de Salamanca para fundir maravedís de Alfonso VIII.
- Sáenz-Díez, Juan Ignacio: Posibles acuñaciones del primer Abadí de Sevilla.

Sáenz-Diez, Juan Ignacio: Las dos cecas de Córdoba en la década de H. 360-370. Gálvez Vázquez, Eugenia; Oliva Alonso, Diego y Valencia Rodríguez, Rafael: Un tesoriillo de dirhemes almohades del Museo Arqueológico de Sevilla.

Balaguer, Anna M.: Documentos referentes a moneda i al comercio del oro africano del Tumbo de los Reyes Católicos del Consejo de Sevilla (1474-1492).

Mateu y Llopis, Felipe: La circulación en Andalucía del vellón resellado, de los Reyes Católicos a Carlos II. A propósito de los hallazgos monetarios.

L. V.

DUPLESSY, JEAN. *Les trésors monétaires médiévaux et modernes découverts en France*, I, 751-1223, Trésors monétaires, Supplement I, Bibliothèque Nationale, París, 1985.

Com a primer suplement de la important sèrie francesa de «Trésors monétaires» ha estat publicat aquest volum que comprèn 438 tresors amagats dins els límits de França, entre els anys 751 i 1223.

L'autor justifica la data d'inici d'aquest Corpus, puix els anteriors estan pendents de publicació per M. Lafaurie. Per Duplessy dues monedes trobades juntes formen un tresor i per tant hi són inclosos.

Una concisa i molt interessant introducció al període estudiat dona entrada al repertori de tresors, els quals són presentats en ordre alfabètic i degudament numerats.

Fan perfectament manejable l'obra uns índexs. Classificació cronològica dels tresors per la data de la seva ocultació. Llista de departaments amb el nom del municipi en el qual ha estat amagat el tresor. Llista de reis francesos i estrangers, seques monetàries, amb referència al número del tresor on hi figuren.

Donarem la referència als tresors amb monedes de la Península.

Corresponen al departament dels Pirineus Orientals, sis tresors, cinc dels quals foren recollits per V. Lafont a Acta Numismàtica IV, i l'altre, el del Pertus, núm. 256, contenia 23 òbols de Besalú i 8 de Gaufred II.

Les monedes carolíngies catalanes estan presents a tres tresors (núms. 11, 17 i 40), amb diners de Barcelona i Empúries.

La majoria dels altres tresors contenen moneda de Barcelona.

El tresor 212 de moneda àrab, amb dinars d'Almeria i Sevilla.

El tresor 224b conté tres diners de Sanç IV de Navarra, dos altres amb moneda castellana (núm. 235 i 237) amb dinars d'Alfons VI i Alfons VIII.

És una obra de confecció laboriosa, de poc lluïment, però important per l'aportació i ajuda a la investigació numismàtica.

L. V.

ICONOGRAFIA NUMISMÀTICA, *Caesaraugusta*, 59-60, 1984.

La revista *Caesaraugusta* ha dedicat un volum monogràfic al tema de la iconografia numismàtica, amb el següent contingut:

A. BELTRÁN MARTÍNEZ. Repertorio iconográfico de los emperadores romanos a través de las monedas (27 a. C.-476 d. C.).

A. BELTRÁN MARTÍNEZ. Moneda hispano-americana.

F. GÓMEZ ARRUBLA. La moneda en el nuevo Reino de Granada y en el período inicial de la República de Colombia.

MUSEO NUMISMATICO DEL BANCO NACIONAL DE CUBA. La onza de oro en Cuba.

- T. CATENA. Las pesetas macuquinas peruanas de Fernando VI y las independientes de imitación rioplatense. Estudio numismatográfico.
- A. DEANA SALMERÓN. Las acuñaciones de 8 reales de plata a nombre de Fernando VII, en la metrópoli y en los reinos de América.
- MUSEO NUMISMATICO DEL BANCO NACIONAL DE CUBA. José Martí en la numismática cubana.

L. V.

LA NUMISMÀTICA E IL COMPUTER, Milano 21-22 Maggio 1984, *Bolletino di Numismatica*, Supplimento al núm. 1, 1984, 276 pàgs.

El mes de maig de 1984 tingué lloc a Milà el «Incontro Internazionale La Numismatica e il Computer». Les sessions de treball es repartiren en quatre taules rodones, amb els següents temes:

1. La computerizzazioni in numismatica: problemi ed esperienze.
2. La moneta come oggetto di Museo.
3. La moneta nel contesto archeologico e storico.
4. Descrizione e Catalogazione della moneta.

La participació espanyola estava composta per L. C. Avellà-Delgado, M. Campó i M. Martín-Bueno.

Els programes presentats són molt amplis, importants i per tant difícils. La fitxa tipus que rigorosament compregui totes les dades que viuen dintre d'una moneda és molt difícil d'aconseguir, puix cada moneda té les seves particularitats i cada investigador les veurà de diferent manera.

Nosaltres, malgrat que creiem intensament en la informàtica ens fem ressò de les paraules pronunciades en les discussions pel professor Dr. F. Panvini Rosati, qui digué: «No voldria donar una nota d'escepticisme en recordar una reunió que s'esdevingué cap els anys 60, i aleshores com ara jo em pregunto: Què posarem dintre de la computadora? Qui farà les fitxes?».

Continua: «Abans de fer una reunió sobre la computadora cal fer una reunió sobre qui farà les fitxes i com cal fer-les, puix aquest és el problema essencial.»

El professor Panvini Rosati veu un perill en la computadora, puix diu que si ara encara s'estudien les monedes en els llibres sense veureles, en el futur es podrà arribar a estudiar-les sense ni anar a la biblioteca. Un terminal serà suficient. I per fer numismàtica s'han de tocar les monedes.

Acabà dient: «Un altre problema augmenta encara el meu escepticisme, la despesa i el temps necessari pel muntatge d'un sistema computeritzat».

Nosaltres afegim: abans de pensar en programes tan llargs, costosos i difícils, ¿no seria millor que es comencés procurant en que cada Gabinet Numismàtic tingués les fitxes fetes de les monedes que guarda a l'abast de l'investigador? Com tots sabem és una circumstància que no es dona quasi mai enlloc.

L. VILLARONGA

PELLICER I BRU, J. De Mensuris et Ponderibus, *Gaceta Numismática*, 80, 1986, 29-34.

Comentaris entorn el llibre de Hulthsch dels pesos comercials antics, el «mensural» i el «ponderal», comparant-los amb el «monetal».

L. V.

VILLARONGA, L. *Estadística aplicada a la Numismática*. Asociación Numismática

Els nous camins de recerca que obre l'estadística a tot estudi numismàtic és exposat en aquest llibre, seguint a cadascuna de les exposicions teòriques exemples pràctics de casos reals.

A. N.

MÓN ANTIC

ARROYO ILERA, R. Análisis numismático de las excavaciones del Grau Vell (Sagunt, València). Campañas 1983 y 1984, *Saguntum*, 19, 1985, 225-254.

Es descriuen amb precisió 159 monedes, les quals s'illustran, trobades a les excavacions dels anys 1983 i 1984. De totes se'n dona la referència arqueològica de llur procedència.

La circulació monetària és estudiada comparativament amb les 130 monedes trobades a les anteriors excavacions dels anys 1974 i 1976, existint una bona correlació entre elles.

Per la repartició cronològica de les monedes ha estat determinant els llocs excavats del Grau Vell.

D'una circulació residual són les monedes dels segles III i II a. C., quasi nul·les les del Alt Imperi, i nombroses les dels segles III, IV i V, la qual cosa permet fer-ne un bon estudi.

Aquest és fet tot comentant-se els repartiments per emperadors, per tipus i per seques, arribant a la conclusió d'existir una continuïtat en el «habitat» durant els segles III, IV i V.

L. V.

ARROYO ILERA, R. Fuentes Numismáticas: B. La moneda imperial romana, en *Arqueología del País Valenciano: panorama y perspectivas*, Universidad de Alicante, 1985, 323-335.

Davant l'escassetat d'informació per l'estudi de la moneda romano-imperial del País Valencià, l'autor es veu obligat a donar-ne una visió general dintre del món romà.

Revisa les publicacions de tresors i d'algunes excavacions, i pel que fa als museus i col·leccions diu que presenten en general els materials sense classificar, essent aquest treball el que ha de tenir prioritat, i a partir d'ell començar les recerques.

L. V.

ASINS VELIS, S. Análisis de las emisiones Reparatio Reipub (Ilicae) de Gratianvs, *Gaceta Numismática*, 78, 1985, 49-61.

Per l'estudi són catalogades 81 monedes de Gracianus amb el revers de Reparatio Raipublicae, encunyades amb moitu de la seva reforma monetària, de la qual es presenten els antecedents que la motivaren.

Es fa l'anàlisi de les llegendes i s'estudien el pes, el mòdul, posició d'encuny i l'aprovisionament.

L. V.

BALIL, A. *Tesorillo de Aureos romanos hallado en Barcelona*, Studia Archaeologica, 72, Universidad de Valladolid, 1983.

Notícia de la troballa d'un tresor d'auris romans en construir l'edifici de Correus cap els anys vint, dels quals s'examinaren un de Domicia i dos de Domicià.

Comentaris entorn a troballes d'auris i les circumstàncies en què ho han estat.

L. V.

BAR, M. Monnaies antiques d'Espagne trouvées en Belgique, *Amphora*, núm. 42, 1985, 13-17.

L'autor que està recollint les monedes gregues trobades a Bèlgica, publica ara les hispàniques. Són 7 monedes, de Castulo (2), Emporiae, Kelse, Kese, Malaka i Segobriga, referenciades al SNG de Copenhaguen.

Compara la provenença d'aquestes monedes amb la de les marques d'àmfores hispàniques, existint entre elles una relació evident.

L. V.

BARCELÓ, P. A. Un hallazgo de monedas romanas en Acci (Guadix), *Sagunto*, 19, 1985, 311-317.

Troballa d'un centenar de monedes, de les quals en són estudiades 22. Un grup de 12 corresponen de Tiberi a Còmode, 7 són del Baix Imperi i 3 del segle iv.

L. V.

BASTIEN, P. *Le monnayage de l'atelier de Lyon. De la mort de Constantin à la mort de Julien (337-363)*. Numismatique Romaine XV, Wetteren, 1985, 264 pàgs., XXXIII làmines.

Amb aquest volum s'acaba la monumental obra del Dr. Bastien sobre l'amonedament del taller de Lió. Són en total 5 volums. Els tres primers estudien les monedes dels anys 274 al 316, en tancar-se la seca, i els dos darrers des de la reobertura, de l'any 318 a l'any 363.

El que ara comentem és el segon del darrer període i comprèn de l'any 337 al 363.

El mètode emprat és el mateix que seguí en els volums anteriors. Una notícia històrica; classificació i cronologia de les emissions; sistema monetari; metrologia; tècniques monetàries, aliatges, gravadors, titulatures, organització del taller; imitacions; acabant amb un acurat catàleg, que comprèn 289 tipus, fruit de l'estudi de 2.186 monedes, il·lustrades en 33 làmines.

Diu l'autor que potser que s'hagi valorat excessivament la importància del taller de Lió, en veure que en el tresor d'Appleford, davant de 2.537 monedes de Trèves solament n'hi ha 136 de Lió, i en el de Chorleywood, amb 1.419 de Trèves són de Lió 136. La qual cosa representa un 5 i 9%, respectivament. Afirmar, en conseqüència, que la moneda emesa a Lió era d'«appoint», o sigui un complement de l'altra.

Fins la reforma de l'any 348 s'emeten «nummi» reduïts, aleshores es crea la «maiorina» i els seus divisors, moneda de bronze plaetjada i s'encunya una quarta emissió de «miliarensia» i «argenteisiliquae».

L'usurpació de Magnenci, l'any 350, dona nova empena al taller monetari, amb les importants emissions de «maiorine» i una sèrie de «solidi», essent tota aquesta moneda de bona qualitat. Amb el seu fi, l'any 353, es celebren les «tricennalia» de Constanci II.

Important és l'activitat dels tallers clandestins, els quals vénen encunyant moneda d'imitació des de l'any 318, tractant-se d'un amonedament paral·lel que no s'aturarà mai.

Un capítol del llibre està dedicat a aquestes imitacions, amb un estudi crític basat en les troballes de tresors amb aquestes monedes.

En resum, l'evolució del taller és la següent: de 337 a 340 s'emeten les sèries de «nummi» a nom de DIVVS CONSTANTINVS i dels seus fills Constantí II, Constanci II i Constant, essent l'any 348 suprimit el «nummus» per la «maiorina».

De 350 a 353, sols emet moneda Magnenci, el qual associa després al seu germà Decenci.

A la mort de Magnenci, en 353, i fins el 354, Constanci II encunya moneda al seu nom i al de Gallus Cèsar. A la mort d'aquest darrer, resta sol Constanci II, el qual anomena Cèsar al seu cosí Julià.

L'any 360 Julià és elegit August per l'exèrcit i continua encunyant associat a Constanci II. A la mort de Constanci II, l'any 361, resta sol Julià fins a la seva mort l'any 363.

L'estudi metrològic és complet amb l'aplicació d'algunes de les lleis estadístiques i la presentació dels histogrames.

Interessants, malgrat no ésser definitives, les anàlisis de metalls, especialment pel que fa referència a les monedes de bronze platejat.

Les tècniques dels gravadors, l'ús de les titulatures, l'organització dels tallers són estudiats metòdicament, arribant-se a detalls veritablement extraordinaris.

El catàleg amb les 2.186 monedes, provinents de tots els museus del món, de col·leccions particulars, dels tresors, i dels catàlegs de vendes, serà difícil de superar per no dir impossible, fins que el descobriment d'un nou tresor, amb gran quantitat de moneda, pugui venir a augmentar el material ara recollit.

Una excel·lent il·lustració acaba d'arrodonir els mèrits que envolten aquesta obra, que se'n presenta com a definitiva pel taller de Lió, i que palesen al Dr. Bastien com a un gran numismàtic.

Esperem saber ben aviat el camí que seguiran les noves recerques de l'autor, amb la confiança que seran interessants per a nosaltres i definitives pels estudis numismàtics.

L. VILLARONGA

BELTRÁN MARTÍNEZ, ANTONIO. La Moneda Romana. III. El Imperio. Madrid, Ediciones Fonumis, 1986, 272 pp.

La obra que reseñamos constituye el volumen cuarto, en este caso sobre la moneda romana de época imperial, dentro de la colección «Introducción a la numismática» de la que hasta ahora solamente se había publicado el primer tomo de carácter introductorio, realizado también por el prof. Beltrán, hallándose en preparación los títulos segundo y tercero dedicados respectivamente a la moneda griega y a la romana de época republicana.

El libro se encuentra estructurado en dos grandes partes, la primera de las cuales se dedica a la exposición de toda una serie de consideraciones generales sobre las emisiones imperiales romanas, desde el año 27 a. C. al 476 d. C., y la segunda a la ordenación cronológica de las emisiones según los manuales clásicos al respecto.

Tras definirse algunos conceptos sobre monedas imperiales, se pasa a analizar, en primer término, las acuñaciones de esta etapa, poniéndose en el año 27 a. C. el inicio de éstas, aun cuando se reconoce el carácter convencional de esta o de cualquier otra fecha. Por lo que respecta a las monedas fiduciarias se citan los plomos acuñados en Egipto, Galia o Hispania, las llamadas monedas «forradas», así como la denominada moneda de minas, comúnmente de cobre y habitualmente del s. II. Asimismo se presta atención a los procedimientos de fabricación monetaria y al derecho de acuñación y efigie durante esta etapa. También se aborda el tema y en relación con el derecho de acuñación de los magistrados monetarios y de los talleres de emisión que dependieron legalmente de la casa imperial.

Por lo que respecta a los elementos externos de la moneda durante esta época imperial, se hace constatar la especial importancia que adquiere el retrato a partir de entonces, exponiéndose la tipología de los anversos y, sobre todo, la de los muy variados reversos, en cuanto a personificaciones alegóricas, fastos imperiales, conmemoración de aniversarios, etc., incluyéndose además las más importantes leyendas referentes a emperadores y sus cargos. Asimismo se examinan ciertas acuñaciones peculiares, como las llamadas póstumas, realizadas por otro emperador después de la muerte del personaje a quien van referidas, las de consagración en función de la divinización de la figura imperial, así como las monedas de restitución, que constituyen un reacuñación o repetición con los mismos tipos, presentando un carácter conmemorativo.

También y finalmente, se abordan las muy interesantes y a la vez problemáticas contramarcas, así como el desarrollo que experimentaron las cecas durante este período. Una vez expuestas estas consideraciones generales sobre las acuñaciones imperiales, se pasa a realizar una ordenación cronológica de las emisiones, destacándose el papel que desempeñaron cada emperador y su época en la propia evolución de éstas, por lo que respecta a la materia, ley y forma.

Por último, con unos muy prácticos y obligados apéndices clasificatorios de abreviaturas más frecuentes, cargos, títulos, representaciones alegóricas, etc. se cierra esta obra que, pese a no intentar ser un compendio de Numismática romana, creemos resulta de gran utilidad para todos aquellos que se interesen por esta importante fuente histórica.

G. CARRASCO SERRANO

BROOKS EMMONS LEVY and PIERRE C. V. BASTIEN. *Roman coins in the Princeton University Library, I, Republic to Commodus*, Editions NR, Wetteren, 1985.

Les edicions de «Numismatique Romaine», continuant en la seva intensa labor de publicacions, comencen ara el catàleg de les monedes romanes guardades a la Princeton University, obra de B. E. Levy i P. C. V. Bastien.

Després de fer la història de la col·lecció passen els autors a descriure 1.873 monedes, de les quals illustren 598, acabant amb les monedes falses que van totes il·lustrades. Les fotografies han estat preses de motlles de guix.

Una de les característiques més important del catàleg és la inclusió dintre del repertori de cada emperador de les emissions colonials gregues, i naturalment s'inclouen les hispàniques.

D'elles tenim les següents monedes: Castulo (590), Urso (591), d'August (655-656 i 710-729), de Tiberi (811-819), de Calígula (868-869), de Galba (1037) i de Viteli (1066).

Les referències bibliogràfiques de les monedes hispàniques són del Heiss i del Vives, a més d'alguns SNG, tractant-se de les poques vegades que a l'es-tranger es dona la del Vives. Però, en les referències s'indica el volum, pàgina i número, i no es segueix la forma usual entre nosaltres, més pràctica, del nú-

mero de la làmina i número de la moneda, puix com tots sabem consultem sempre el volum de les làmines i quasi mai el del text.

Assenyalem, que per a les monedes hispàniques en descriure la moneda es dóna el metall, valor, seca, i a continuació els noms dels magistrats abreuats, tal com figuren a la moneda, però seguit de punts suspensius, quan per a altres monedes no es fa.

La representació de la moneda romano-republicana és nombrosa, però l'existència de molts exemplars repetits, fa que no sigui tan completa com pot semblar.

La moneda romano-imperial és ben representada, no existint però peces rellevants per la seva conservació o raresa. Com ja hem dit la inclusió de les monedes gregues és ben interressant, puix d'elles tenim pocs repertoris.

En conjunt la col·lecció es presenta abundant i representativa sense arribar a les grans peces, però molt útil puix ens ofereix material, sense necessitat d'anar a buscar les monedes al museu, pels nombrosos estudis que es realitzen sobre numismàtica romana.

L. VILLARONGA

CRAWFORD, M. H. *Coinage and Money under the Roman Republic*, London, 1985.

Tenim a les mans el llibre més important que s'ha escrit sobre numismàtica de la República Romana, des que el mateix autor publicà el «Roman Republican Coins», l'any 1974.

L'obra de Crawford s'estén des de l'inici del període helenístic, amb gran quantitat de moneda grega en circulació, la qual faltava a Roma, fins a August, quan el món no solament està sota el poder de Roma, sinó que usa el sistema monetari romà i està ple de moneda romana. El tema del llibre és la creació de la moneda romana i la seva evolució a Roma i a tots els països conquerits, que l'autor ens presenta amb magistral exposició.

El llibre ens dóna una visió més que estrictament numismàtica, de notícia històrico-numismàtica dels països mediterranis sota el poder de la república romana.

El seus comentaris giren sempre entorn d'una extensa bibliografia, que coneix totalment, i s'erigeix com a jutge davant dels problemes i de les idees contraposades.

Li hem d'agrair que citi alguna de les idees que no comparteix, que permetran al lector arribar als aspectes discutits.

En uns extensos apèndixs dóna unes completes i interessants llistes de tresors, sobre els quals basa les seves afirmacions moltes vegades, sense discutir-les alguns cops, i que a nosaltres ens poden fer un bon servei.

També, en successius apèndixs, que en conjunt anomena «Coinage and Money», ens dóna uns comentaris sobre algunes de les emissions monetàries.

Creiem que ens correspon comentar els aspectes referents a la Península Ibèrica, els quals exposa en el capítol 4, on tracta de la Segona Guerra Púnica, i en el 6, titulat «Els romans a Espanya», que són per a nosaltres els més interessants i als quals dediquem una atenció preferent. Després, en altres capítols tracta ocasionalment de la Península.

Comença per assenyalar el caràcter particular de la Península Ibèrica a l'acabament de la segona guerra púnica i en la qual Roma crea una sèrie d'emissions monetàries amb el model del seu sistema monetari.

Dóna una visió general de la Península amb les seves àrees d'emissions monetàries i les principals seques, insistint més sobre els seus orígens.

Hi trobem un seguit d'afirmacions absolutes i judicis concrets, generalment fonamentats en profunds estudis, però algunes vegades fruit d'impressions i intuïcions sobre aspectes que l'autor no ha aprofundit prou. Aleshores caldrien les argumentacions i la discussió, i fins que no ho faci, no podem canviar nosaltres els nostres criteris quan no coincideixen amb els de l'autor.

La creació de la moneda ibèrica i celtibèrica la considera posterior a la segona guerra púnica, i no creu fiable l'evolució de l'epigrafia, ni creu que es pugui confiar en els arguments metrològics. Aleshores ens preguntem, què li queda al numismàtic per a investigar? solament els tresors? i quan aquests falten, ja no li queda res. A l'autor, li queden els fets històrics i amb la seva interpretació va marcant els camins de la numismàtica.

Nosaltres ens sentim més numismàtics que historiadors, i treballem amb les monedes i creiem en allò que elles ens diuen, més que no pas en altres aspectes aliens.

Accepta que els romans usaren la moneda ibèrica per cobrir les seves necessitats financeres, encara que pensa que els soldats podien cobrar part del seu «stipendium» en retornar a Roma, i això explicaria l'escassetat de la moneda romana a la Península en alguns períodes.

Comentarem alguns dels casos en què discrepem amb les idees de l'autor, les quals no podem discutir puix no són justificades, ni argumentades.

Un exemple: no accepta Crawford l'inici de les emissions de moneda de bronze ibèrica a finals del segle III a. C., a la qual cosa nosaltres hem arribat com a resultat de molts estudis, alguns basats en les troballes dels darrers temps a Andalusia. Estudis que hem publicat amb els raonaments corresponents. Creiem que no és suficient un «no ens convenç», fruit d'idees preconcebudes, principalment d'ordre històric i no numismàtic, sinó que cal demostrar-ho amb testimonis i arguments.

Afirma més endavant que els denaris de Bolskan tenen un pes mitjà de 4.01 gr, que dedueix de 20 denaris de la troballa de Còrdova, i diu que s'acosten al pes dels denaris republicans del primer període. Ens estranya aquesta afirmació, ja que sabem que Crawford coneix perfectament que en els tresors amb denaris romans del primer període no han aparegut mai denaris ibèrics. És més, aquests presenten un pes mitjà que no ultrapassa els 3.85 grs. Els molts centenars que nosaltres tenim en el nostre fixer, ens permet afirmar aquesta xifra, la qual correspon al pes del denari romà lleuger.

Més antics que els denaris de Bolskan ho són els denaris ibèrics catalans, de principis del segle II a. C., amb pesos mitjans compresos entre els 3.75 i 3.86 grs.

Es pregunta el motiu de la falta de troballes amb denaris romans i ibèrics des de finals de la segona guerra púnica fins a l'últim quart del segle II a. C. L'explicació d'aquest fet és per a nosaltres la tranquil·litat a les zones on hi havia una incipient circulació monetària, puix a les zones on es guerrejava, els pobles celtibèrics no tenien moneda per amagar.

A la pàgina 95, afirma que abans pensava que la data de la creació del denari ibèric era del 197, però ara veu com a certa la del 155-154, i pel bronze, que encara que és possible, no creu que fos anterior.

Afirma a continuació, que «és perfectament possible escriure una clara història monetària d'Espanya en temps de la República», seguint les idees que acaba d'exposar, o sigui que ajusta la nostra numismàtica a unes idees històriques preconcebudes, a les quals fa encaixar la cronologia de les nostres monedes.

A la pàgina 96, justifica per la data baixa de la creació del denari, el que Empòrion continuï encunyant dracmes fins a temps avançats, quan aquestes monedes pertanyen al sistema metrològic del denari romà pesat, deixat d'usar a principis del segle III a. C.

Afegeix altres dos punts. Del primer destaquem: «L'associació del monedatge romà i de l'emporità», del qual havia afirmat que les dracmes emporitanes serviren per a les necessitats de Roma, la qual cosa nosaltres hem justificat, i que «els romans adoptaren un patró ajustat a un d'indígena ja existent». Afirmació aquesta última de molta transcendència el dia es què es desenvolupi. Nosaltres hi havíem pensat més d'una vegada, però sense atrevir-nos a fer-la pública.

En el segon tracta del transport dels denaris romans a Espanya, i diu que no hi ha raons fiscals per a que els denaris viatgin i que quan aquests arriben a la Península són peces gastades provinents d'un context privat. No creiem que això ho hagi pogut comprovar puix en tots els tresors que coneixem els denaris recents estan en perfecta conservació i els antics sí que estan gastats.

En el capítol 14, «The years of crisis: The Empire», passa a comentar les emissions d'època sertoriana, que creu molt nombroses, i ho són, però no tant com pensa, reproduint a la figura 88 algunes monedes que per a nosaltres no són d'aquest període, i a més cita en el text, sense cap justificació com a sertorianes els quadrants de Còrdova, la moneda de Valentia i les de proa de Sagunt.

Per a les monedes de Valentia, que situa en el període de Sertori, no té en compte el tresor de Borriol (Castelló), que l'autor cita com de la vall de l'Ebre, puix si seguim el criteri de Crawford, sobre cronologia deduïda pel desgast de les monedes, a Borriol les monedes de Valentia estan molt gastades, en canvi les de Kelse que presenten una bona conservació serien més modernes, i aleshores si les més antigues són del període de Sertori, de quan seran les de Kelse? Les quals no poden ser posteriors a Sertori, puix el mateix autor situa en aquest període el fi de les emissions ibèriques.

Pel que fa a les monedes de Urso, Baelo i Myrtilles, amb el nom del magistrat L.AP.DEC.Q, les atribueix al quaestor d'aquest nom de Sicília, d'època sertoriana, rebutjant l'anterior assignació de Grant en FITA, d'ésser de l'any 40, usant argumentacions similars no considerant ambdós les argumentacions numismàtiques que nosaltres hem desenvolupat.

Dels apèndixs de les troballes, corresponen a la Península Ibèrica, les següents:

27. Tresors de la segona guerra púnica.
28. Troballes a la Península de monedes foses romanes.
29. Tresors amb denaris ibèrics.
30. Tresors amb denaris romans del 125 al 91 a. C.
31. Tresors amb bronzes romans a la Península.
32. Tresors amb bronzes ibèrics.

Després segueixen els altres apèndixs del «Coinage and Money». L'apèndix H tracta de les monedes ibèriques en general, seguint el repartiment en àrees de l'obra de Untermann, *Monumenta Linguarum Hispanicarum*, essent els comentaris de l'autor breus i reduïts a algunes de les seques.

Entre altres coses diu: «la datació de les monedes ibèriques catalanes és complexa», «sospito que moltes de les monedes ben representades a la troballa de Cànoves, acaben de ser encunyades per Pompeu», «si el tresor de Cànoves pertany al període de Sertori, les monedes ibèriques del nord probablement corresponen de l'any 150 fins el 70, la majoria produïdes per Sertori».

Tots els comentaris van sense argumentació ni discussió, i per tant no els podem discutir ni rebatre, són fruit d'unes idees resultants de la interpretació de les fonts històriques. Crawford és un gran historiador, i es refia de les seves interpretacions dels escrits dels historiadors antics.

L'apèndix I, tracta de les monedes emporitanes. Creiem que hi retarda l'origen del bronze car el fixa vers l'any 150.

En l'apèndix J, tracta de les monedes de Sagunt i en el K, de les de Saiti.

L'apèndix O, dedicat a les monedes de Corduba, diu que cal situar-les entre el criteri de Knapp, que les atribueix al segle II, i el de Grant, el qual les assigna a les guerres civils. Ell les situa en el context de les operacions de Metellus contra Sertori.

L'apèndix P correspon a les monedes de Valentia, ja comentades. Finalment, a l'apèndix Q, dona la llista de les reencunyacions en monedes de bronze hispàniques.

L'obra va acompanyada d'una abundant il·lustració, que ajuda a seguir la complexitat del text.

Crawford, en aquest llibre, discuteix generalitats específiques a un nivell superior. Qui vulgui aprendre, i posseeixi un nivell reduït de coneixements numismàtics, li serà difícil seguir-lo, puix està dedicat als qui coneixen bé els temes i poden seguir els comentaris que s'hi desenvolupen.

Malgrat això, i tot i ésser destinada als entesos, és evident la importància d'aquesta obra magistral. Els coneixements de Crawford són els més amplis que es puguin imaginar, n'hi ha prou en veure la bibliografia, que és total, exhaustiva, i el fet que plantegi tots els problemes, tan complexos i diversos, de la numismàtica del període que estudia.

Hem d'agrair-li l'obra, i sols ens atrevim a demanar-li que insisteixi amb més extensió en algunes de les conclusions que presenta sense discussió, tota vegada que els seus arguments seran molt valuosos per a nosaltres i més convincents que algunes de les afirmacions que fa mogut pel seu profund coneixement de la història.

L. VILLARONGA

LECHUGA GALINDO, M. Las monedas halladas en «*Begastri. Imagen y problemas de su Historia*», Universidad de Murcia, Ayuntamiento de Cehegin, 1984, páginas 101-105.

Publica les monedes trobades a les excavacions. Són 9, de Diva Faustina, Marc Aureli, Trebonià Gallus, Claudi II, Constantí I, Constanç Gallus, 2 antoninians incerts i una moneda indeterminada.

L. V.

MARTÍNEZ GARCÍA, J. M. y CAMP GARCIA, C. Hallazgos monetarios en La Plana de Utiel (Valencia), *Gaceta Numismática*, 78, 1985, 33-48.

Són catalogades les 40 monedes recollides en diversos llocs de La Plana d'Utiel, estudiant-se després la circulació monetària.

La quantitat de monedes és molt reduïda per poder treure conseqüències, però malgrat això, queda assenyalada la importància de la circulació local, la qual sobrepassa el 50 %, pels dos períodes en què és dividida l'època republicana.

Gràfics i mapes il·lustren el treball, que està ben aconseguit malgrat la petitesa del material.

L. V.

MILDENBERG, L. and HUNTER, S. *The Arthur S. Dewing Collection of greek coins, Ancient Coins in North American Collection*, núm. 6, The American Numismatic Society, New York, 1965, two vol., text and plates.

L'«American Numismatic Society» continua publicant les col·leccions nord-americanes de moneda grega. Aquestes totes tenen algun aspecte important, que era l'orgull del seu propietari i que ara amb la seva publicació queda a l'abast de tothom.

El catàleg que ara comentem és obra dels experts suïssos Leo Miltenberg i S. Hurter. La figura del primer ha pres ara un gran relleu amb la publicació

d'un volum en el seu homenatge, en el qual grans numismàtics d'arreu li ofereixen un treball, tot agraïnt-li el suport generós i eficaç amb què els ha afavorit.

La col·lecció Dewing comprèn 2.797 monedes, trobant-se negligides les de bronze. Totes les sèries són molt ben representades i en quantitat. Serveixen d'exemple les monedes tarentines amb 111 exemplars.

Sorpren pel seu contingut de monedes siracusanes. Així, de decadracmes n'hi ha 58 (sic 58), quan la col·lecció més nombrosa en aquestes monedes no arriba ni a la meitat. També hi figura la decadracma d'Akragas, la qual és coneguda solament en vuit exemplars.

Interessant és la sèrie de monedes de Lydia, anterior a Croesus, amb sis exemplars.

No manca la moneda hispànica, de la qual hi ha una petita representació, amb set denaris ibèrics, de Baskunes, Bolskan, Sekobirikes i Turiasu.

Agraïm a l'American Numismatic Society i als autors, la nova eina de treball que suministren al món numismàtic.

L. VILLARONGA

RIPOLLÉS, P. P. Hallazgos numismáticos. 1984, *Sagunto*, 19, 1985, 319-356.

Publicació de 155 monedes, de les quals ha tingut notícia l'autor. Han estat trobades esporàdicament durant l'any 1984.

El catàleg està ordenat alfabèticament per municipis, essent il·lustrades totes les monedes.

Comenta de manera especial les monedes provinents de Camporrobles.

En el conjunt molt poques són les monedes ibèriques. Destaca una dracma saguntina del tipus de cap de Pallas.

L. V.

RIPOLLÉS, P. P. Los divisores hispano-cartagineses con reverso casco, en *Apèndix*, p. 217-223, de C. ARABEGUI, P. CHINER, E. HERNÁNDEZ, M. LÓPEZ PIÑOL, A. MANTILLA, *El Grau Vell de Sagunt, Campaña 1984*, *Sagunto*, 19, 1985, 200-223.

De resultes d'haver-se trobat dues monedes hispano-cartagineses amb casc al Grau Vell de Sagunt, Ripollés exposa críticament l'estat de la qüestió d'aquestes monedes.

L. V.

RIPOLLÉS ALEGRE, P. P. Fuentes Numismáticas: A. La moneda ibérica e hispano romana, en *Arqueología del País Valenciano: panorama y perspectivas*, Universidad de Alicante, 1985, 307-322.

Presenta el desenvolupament històric de la numismàtica antiga del País Valencià i l'estat actual de la qüestió, comentant críticament tots els problemes que s'han presentat i solucions proposades.

Comenta tots els tresors monetaris d'aquesta àrea i les troballes esporàdiques i acaba presentant les línies actuals de la investigació i proposant les directrius pel futur.

Una bibliografia total i exhaustiva permetrà arribar a qualsevol aspecte a estudiar.

L. V.

VIDAL BARDAN, J. M.^a Las cecas ibéricas de la Celtiberia y su posible localización geográfica, *Actas del 1.º Symposium de Arqueología Soriana*, Col. Temas Sorianos, núm. 9, Soria, 1984, 297-304.

Generalitats sobre les seques de la Celtibèria.

L. V.

MEDIEVAL

ALTURÓ I PERUCHO, JESÚS. *L'Arxiu Antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (aproximació històrico-lingüística)*, 3 vols., Barcelona, 1985.

Ha estat publicat un completíssim diplomatarí de l'arxiu de Santa Anna de Barcelona en base a l'important fons medieval de l'Arxiu Diocesà acompanyat d'un detingut estudi preliminar de tipus diplomàtic i sobre la història del monestir de Santa Anna i Santa Eulàlia del Camp segons la documentació ara presentada.

No entrarem a fer valoracions sobre el treball global de Jesús Alturó i Perucho, ja que això ens apartaria del terreny específic de la nostra especialitat. Hem d'assenyalar, però, que l'autor publica 641 documents compresos entre el 942 i el 1200, la qual cosa es una aportació importantíssima.

Com a historiadors de la moneda hem de remarcar el bon encert de l'autor en dedicar un llarg capítol a l'estudi i anàlisi dels esments monetaris continguts en els documents que estudia, cosa que no és massa freqüent en els estudis de fons documentals.

L'autor dóna la tipologia de cada esment (*solidos, pesa de argento, mancuso*, etc.) i el nombre de cadascun des del 942 —1000, globalment i el 1001 al 1200 per dècades, tot construint unes gràfiques en base a aquestes informacions i dedicant unes pàgines a comentaris. Pel lector d'Acta Numismàtica hem de dir que aquesta part del treball fou publicat, com avenç, al volum 11, pp. 121-142.

Segueix un capítol dedicat a referir els preus de diferents bens, esmentats a la documentació, que portin alguna referència sobre les seves dimensions o importància relativa que ens permetin establir una relació entre aquestes i el seu valor expressat en moneda.

Com a historiadors i com a numismàtics hem de congratular-nos de l'aparició de l'obra de Jesús Alturó ja que serà ben útil per al progrés de la nostra història medieval.

A. M. B.

CASTELLACCIO, A.-SOLLAI, M. *Monete e monetazione giudicale: la scoperta dei DENARI D'ARBOREA*. Cagliari-Pisa, 1986.

Després de la conquesta de Sardenya pels catalans l'any 1324 no es coneixien pràcticament altres monedes sardes que les batudes als tallers controlats pels nous dominadors. L'excepció la constituïa el menut de billó atribuït a Guillem de Narbona, el qual havia adquirit els drets de Jutge d'Arborea als inicis del segle xv.

M. Sollai ha descobert ara unes monedes semblants a les de Guillem, però amb certes diferències, la qual cosa li permet d'atribuir-les a d'altres jutges diferents, concretament a Marià IV i Hug III d'Arborea, coetanis del nostre rei Pere III.

A. Castellacció justifica la viabilitat de les emissions pel convenciment que tenien els Jutges d'Arborea d'ésser veritables reis i, per tant iguals a Pere III i detentadors en conseqüència del *ius monetæ*.

No dubtem de la bona interpretació de les monedes atesa la reconeguda talla dels autors, però cal advertir que aquesta ha hagut d'ésser feta partint d'exemplars en molt mala conservació.

En qualsevol cas, l'estat de revolta permanent dels sards en temps de Pere III justificaria per si sol una emissió rebel.

M. CRUSAFONT

COSTA MAGRO, F. A. *Ceitis*. Sintra, 1986.

Resultat d'un estudi minuciós i d'un aplec que sorprèn per la seva amplitud l'autor ens dona la primera monografia exhaustiva sobre la tant abundant i petita moneda de coure portuguesa, la única, certament, que apareix amb freqüència a les troballes del nostre país.

L'extremada varietat de tipus i estampes del *ceiti* portugués semblaven fer impossible un assaig de sistematització. Aquest fet confereix un gran mèrit al treball de l'enginyer Costa Magro, el qual afegeix una curada introducció en la que estudia l'origen i curs de la moneda, la seva tipologia, les marques monetàries, la metrologia i la cronologia. Encara hi trobarem, com a complement, una bibliografia i una llista documental. L'autor, després de manifestar que el seu treball no és més que «el principi d'un llarg camí» s'excedeix en la modèstia qualificant-lo de merament descriptiu. Un cop llegits els capítols introductoris es evident que aquesta immensa i gairebé increïble tasca descriptiva ha estat complementada amb els elements crítics adients.

El llibre ha estat editat per l'Instituto de Sintra, entitat que recentment ha passat a presidir el prof. Mario Gomes Marques i que demostra amb aquesta publicació els seus propòsits de treball i vitalitat.

M. CRUSAFONT

GRIERSON, Philip i BLACKBURN, Mark. *Medieval European Coinage. With a catalogue of coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge*. Vol. 1 *The Early Middle Ages (5th — 10th centuries)*, Cambridge University Press, 1986, 674 pàgines, 65 làmines.

La sèrie de 13 volums que haurà de tenir l'obra MEDIEVAL EUROPEAN COINAGE, de la qual acaba d'aparèixer el primer volum, serà d'una transcendència fonamental per els estudis de la Història Monetaria de l'Europa Occidental Medieval. L'obra es proposa d'oferir una visió global de les amonedacions medievals europees segons el pla següent:

1. Els primer segles de l'Edat Mitjana (segles v al x).
2. Alamanya. Amonedacions imperials i ducals. Alemanya occidental.
3. Alamanya Nord i Est.
4. Alamanya Centre i Sud.
5. França, moneda reial i feudal.
6. Estats de la Península Ibèrica. Reialme d'Arlés. Lorena.
7. Països Baixos.
8. Illes Britàniques (924-1279).
9. Illes Britàniques (1279-1509).
10. Escandinàvia. Europa de l'Est. Bohèmia.
11. Hongria. Els Balcans. Estats fundats pels croats.
12. Itàlia del Nord.
13. Itàlia Centre i Sud.

Els autors han concebut l'obra de forma que no es dirigeix únicament als especialistes del terreny monetari, sinó als historiadors en general, tot situant les emissions de moneda en els respectius contextos històrics.

Una primera part de cada volum serà dedicada, doncs, a traçar l'enquadrament històric de les emissions, analitzar les seves circumstàncies, repercussions econòmiques, etc. Una segona part estarà dedicada a presentar la catalogació del material numismàtic, en base a la col·lecció del *Fitzwilliam Museum* de Cambridge. Cal dir que aquest disposa d'una de les més extraordinàries col·leccions de moneda medieval europea, la major part de la qual ha estat adquirida i reunida pel Professor Philip Grierson, qui la diposità indefinidament al Fitzwilliam Museum. (Prop de 16.000 monedes.)

El primer volum de *Medieval European Coinage*, tot just aparegut es una extraordinària síntesi de les amonedacions europees, des de l'acabament de l'Imperi Romà d'Occident (segle v) a la primera meitat del segle x. Després d'una introducció i antecedents, els autors passen a tractar dels diferents pobles bàrbars: Vàndals, Ostrogots, Visigots, Longobards, Burgundis, Sueus. Segueix un llarg apartat dedicat als Francs, des dels temps Merovingis i continuant amb els Carolingis fins la desmembració d'aquest darrer imperi.

L'obra s'ocupa, també, de la moneda anglo-saxona des dels inicis de la seva emissió (primers del segle VII) fins la primera meitat del segle x.

La visió de conjunt, admirablement ben documentada, dels diferents amonedaaments de l'Europa Occidental, en aquests primers segles de l'Edat Mitjana, que ens ofereix per primera vegada l'obra de Philip Grierson i de Mark Blackburn, es sens dubte importantíssima per a la comprensió de la història monetària d'aquests països. Hom s'adona com hi han relacions entre ells o similituts entre els fenòmens que es donen en els diferents estats i també com poden resoldre's situacions anàlogues per camins ben diferents.

En dos apèndix es tracta de l'emissió de diners d'or en temps carolingis i de la fabricació de monedes falses. Un amplíssim repertori bibliogràfic completa la primera part del volum. Segueix el catàleg presentat en fora de *Sylloge*, es a dir amb unes descripcions molt breus, però amb il·lustració de totes les peces, com sol fer-se. Les descripcions cauen a la pàgina esquerra i les il·lustracions a la dreta, la qual cosa facilita enormement la consulta i utilització com a catàleg per a classificar monedes. Les làmines son d'una qualitat extraordinària.

Es tracta en definitiva d'una obra fonamental imprescindible a tot historiadore treballi o no en el camp específic de la moneda.

ANNA M. BALAGUER

HENNEQUIN, GILLES. Catalogue des Monnaies Musulmanes de la Bibliothèque Nationale. Asie Pré-Mongole, Les Salgiqs et leurs successeurs. Bibliothèque Nationale. Département des Monnaies Médailles et Antiques. París 1985.

El Catàleg de les Monedes Musulmanes de la Biblioteca Nacional CMMDN, constava fins avui de tres volums, redactats tots per Henri Lavoix, conservador del Gabinet de Medalles, el qual des de 1849 fins a la seva mort el 23 d'octubre de 1892, consagrà els seus coneixements a enriquir les sèries musulmanes del Gabinet i a la seva publicació posterior.

1. Califes Orientals (1887).
2. Dinasties Musulmanes d'Espanya i Africa (1891).
3. Dinasties d'Egipte i Síria (va sortir el 1896).

El buit deixat per Lavoix ha sigut cobert per M. Gilles Hennequin, agregat d'història, que ha tingut cura d'estudiar, ordenar i posar al dia aquest volum que classifica 2.006 monedes, reproduint més de 900 monedes en 50 làmines.

El volum que comentem, Vè de la sèrie, conté les encunyacions de l'Imperi dels Grans Salgiqs (segle XI-XII de la nostra era) i dels Estats successors a l'Iran (amb inclusió de les parts corresponents a l'Àsia Central i l'Afganistan), Mesopotàmia, Nord de Síria, Càucàs i Àsia Menor, a més d'altres branques de Salgiqs, «Turcomans», etc. fins a les invasions Mongols del XIII (p. e. artuquids de Maridin) i les encunyacions post-salguquides i pre-otomanes d'Anatòlia.

Totes les fotografies han estat realitzades sobre motlles de guix, donant a les planxes una qualitat i una regularitat de to perfectes.

Un llibre molt acurat a tots els efectes i que cobreix un buit molt important de les encunyacions de l'Àsia pre-mongol. Un llibre necessari per a la consulta d'estudiosos i col·leccionistes que vulguin aprofundir en aquesta direcció, dirigit per M. Gilles Hennequin i publicat per la Biblioteca Nacional i que porta la data 1985. Recraciem de debò l'esforç realitzat, que tots els amants de la numismàtica hauran agraït.

J. P. i B.

LORENS, M.^a DEL CARMEN. Hallazgo de monedas de Monforte (Alacant). Parte III. Monedas árabes, *Sagunto*, 19, 1985, 353-365.

A Monfort es trobarem 117 monedes de bronze, de les quals 15 són gregues, 101 romanes i 1 bizantina, i 20 monedes àrabs. Aquestes són dirhems almohades quadrats, sense seca, ni any, ni nom de l'autoritat emissora. Sols una es pot atribuir a Jaén.

La cronologia que ens dona és àmplia, entre el 1272 i el 1491.

L. V.

SAENZ-DÍEZ, J. I. Hallagos hispanoárabes en el Museo de Albacete, *Gaceta Numismática*, 80, 1986, 35-42.

Descripció del tresor de Bonete, trobat l'any 1944, compost per 47 dirhems de billó pertanyents al rei de València, ABD AL'AZIZ.

L. V.

MODERN I CONTEMPORANI

BALAGUER, A. M. Cuño múltiple de un falsificador de moneda del siglo XVIII, hallado en el Pallars (Catalunya), *Gaceta Numismática*, 78, 1985, 67-75.

Publicació dels encunys de moneda falsa que comprèn diverses monedes. Són un durillo de 1778; un escut de 1797; dos rals de 1777, 1718 y 1717; i un ral de 1751.

Es tracta de dos blocs de ferro, portant un d'ells dos sortints que encaixen en dos forats de l'altre.

L. V.

GIL FARRES, O. Los españoles en las Indias occidentales. Exploraciones, tesoros, monedas. *Numismatca e Antichita Classiche. Quaderni Ticinesi*, XIV, 1985, 367-392.

Notícies històriques de la conquesta espanyola d'Amèrica amb referència als metalls preciosos.

L. V.